

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

معاونت پژوهش

تقدیم به:

حضرت دوست که توفیق از اوست، پیامبر
اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و خاندان پاکش عَلَيْهِمُ السَّلَام که واسطه توفیقند
و روح پدر گرامی ام که به دانش آموزی ام گماشت.

هرمنوتیک و تفسیر

نگاهی تطبیقی به دیدگاه شلایرماخر و
علامه طباطبایی رحمته الله

غلامرسول حمیدی

حمیدی، غلام رسول
 هرمنوتیک و تفسیر: نگاهی تطبیقی به دیدگاه شلایرماخر و علامه طباطبائی رحمته الله علیه /
 غلام رسول حمیدی؛ [برای] جامعه المصطفی رحمته الله علیه العالمية، معاونت پژوهش. -- قم: جامعه
 المصطفی رحمته الله علیه العالمية، ۱۳۸۸.
 ۱۹۲ ص: -- (جامعه المصطفی رحمته الله علیه العالمية، معاونت پژوهش؛ ۱۶۹)
 ۲۲۰۰۰ ریال
 ISBN: 978-964-195-065-3
 فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
 کتابنامه: ص [۱۸۷] - ۱۹۱؛ همچین به صورت زیر نویس.
 ۱. هرمنوتیک -- مطالعات تطبیقی. ۲. هرمنوتیک -- جنبه های مذهبی -- اسلام.
 ۳. شلایرماخر، فریدریش، ۱۷۶۸ - ۱۸۳۴ م. -- نظریه درباره هرمنوتیک. ۴. طباطبائی، محمدحسین،
 ۱۲۸۱ - ۱۳۶۰ -- نظریه درباره هرمنوتیک. ۵. تاویل. الف. جامعه المصطفی رحمته الله علیه العالمية. معاونت
 پژوهش. ب. عنوان. ج. عنوان: نگاهی تطبیقی به دیدگاه شلایرماخر و علامه طباطبائی رحمته الله علیه.
 ۱۲۱/۶۸ هـ ۴ / ۲۴۱ BD

هرمنوتیک و تفسیر

نگاهی تطبیقی به دیدگاه شلایرماخر و علامه طباطبائی رحمته الله علیه

مؤلف: غلام رسول حمیدی

چاپ اول: ۱۳۸۸ ش

ناشر: انتشارات بین المللی المصطفی رحمته الله علیه

صفحه آرای: صراط گل میشی

چاپ: توحید ● قیمت: ۲۲۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۲۰۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز پخش:

● قم، خیابان بهار، جنب هتل الزهراء رضی الله عنها، فروشگاه انتشارات بین المللی المصطفی رحمته الله علیه.

تلفکس: ۰۲۵۱۷۷۴۹۸۷۵

● قم، بلوار محمد امین، سه راه سالاریه، جنب جامعه العلوم، فروشگاه انتشارات

بین المللی المصطفی رحمته الله علیه، تلفکس: ۰۲۵۱۲۱۳۳۱۰۴

www.miup.ir , www.eshop.miup.ir

E-mail: Admin@miup.ir, Root@miup.ir

سخن ناشر

آغاز و انجام یک پژوهش، پیمایش مرحله‌ای از رشد است که با پاشیدن بذر پرسش در مزرعه ذهن آماده پژوهشگر آغاز می‌شود و با به ثمر نشستن و برداشت محصول، پایان می‌پذیرد. البته این پایان، فصلی نو را برای رویش، نوید می‌دهد؛ چراکه حاصل کار، علاوه بر شکوفایی، طراوت و برکت، فراهم آمدن چندین پرسش تازه و گردآوری بذره‌های قابل رویش بیشتر است. پرسش‌ها بذرهایی هستند که به تناسب نیازهای زمان و توان محققان، پرورش می‌یابند و فرهنگ و تمدن را در پی خود به حرکت وامی‌دارند.

افزایش سرعت جابه‌جایی و کوتاه شدن فاصله‌ها، چه بسا بذره‌های پرسش را همانند باد، از فرسنگ‌ها دورتر بر ذهن جست‌وجوگری می‌نشانند و تنوع و تازگی را برای تمدنی دیگر به ارمغان می‌آورد. طبعاً آگاهی و مدیریت در سرعت بخشیدن به این فرایند، همواره نقشی به‌سزا خواهد داشت.

جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية به حکم رسالت جهانی و جایگاه ویژه در حوزه‌های علمیه و نیز تنوع در نیروی انسانی، بر خود لازم می‌داند که

نقش مؤثری را در فراهم آوردن شرایط مناسب برای پژوهش ایفا کند. ایجاد زیرساخت‌های لازم، مدیریت بهینه امکانات موجود و حمایت از پژوهشگران عرصه دین، از اهم وظایف معاونت پژوهش جامعه المصطفی ع‌الله‌عنه العالمية می‌باشد.

امید است با سامان‌دهی حرکت‌های خودجوش علمی و تقویت انگیزه‌های موجود، شاهد شکوفایی هر چه بیشتر فرهنگ دینی در تمام جهان باشیم.

انتشارات بین‌المللی المصطفی ع‌الله‌عنه
معاونت پژوهش

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۱۳
مقدمه.....	۱۵
۱. کلیات.....	۱۹
۱. واژه‌شناسی هرمنوتیک.....	۱۹
۲. تعریف هرمنوتیک.....	۲۱
۳. تعریف تفسیر.....	۲۲
الف) معنای لغوی تفسیر.....	۲۳
ب) معنای اصطلاحی تفسیر.....	۲۴
۴. تعریف تأویل.....	۲۵
الف) تأویل در لغت.....	۲۶
ب) تأویل در اصطلاح.....	۲۷
۵. قلمرو هرمنوتیک.....	۲۹
۶. پیشینه هرمنوتیک.....	۳۱
۲. دیدگاه شلایرماخر.....	۳۷
حیات علمی شلایرماخر.....	۳۷
وقایع‌شمار زندگی شلایرماخر.....	۴۰
درآمدی بر هرمنوتیک شلایرماخر.....	۴۲
یافته‌های ایمانی و تفکر عقلی.....	۴۴
تعریف هرمنوتیک.....	۴۵

۴۶	جایگاه هرمنوتیک
۴۹	هرمنوتیک عام
۵۱	تفسیر دستوری و روان شناختی
۵۳	توضیح بیشتر دو شیوه تفسیر
۵۵	فرق میان تفسیر فنی و روان شناختی
۵۶	توازن و کنش متقابل دو شیوه تفسیری
۵۷	نقش استعداد و ذوق مفسر در تفسیر
۵۸	دوگانگی ذوق تفسیری
۵۹	چه سخنی قابل تفسیر است؟
۶۱	چرا به تفسیر نیازمندیم؟
۶۲	فهم یا سوء فهم؟
۶۳	سوء فهم مادی و سوء فهم صوری
۶۵	پیدایش سوء فهم
۶۵	سوء فهم فعّال و سوء فهم منفعل
۶۶	فهم در مقام عمل بازسازی کننده
۶۷	روش های چهارگانه بازسازی
۶۸	عینیت معنای نهایی متن
۷۲	چیستی معنای نهایی متن
۷۵	استقلال یا عدم استقلال متن از مؤلف
۷۷	قصده‌گرایی حقیقی و قصده‌گرایی فرضی
۷۷	قصده‌گرایی افراطی و قصده‌گرایی معتدل
۷۸	دور هرمنوتیکی
۸۱	تفاوت دور هرمنوتیک با دور باطل
۸۱	تفاوت فهم و ادراک
۸۲	پیشینه دور هرمنوتیک
۸۴	دور در هرمنوتیک شلایرماخر
۸۷	دور هرمنوتیک در کتاب مقدس
۸۸	دوری بودن فرایند تفسیر به دو معنا
۹۰	روش پیش‌گویی و مقایسه
۹۵	۳. دیدگاه علامه طباطبایی <small>رحمته‌الله</small>
۹۵	مختصری از زندگی‌نامه علامه طباطبایی

۹۶ حیات علمی
۹۶ مرحله اول: تحصیل در زادگاه
۹۶ مرحله دوم: هجرت به نجف
۹۷ مرحله سوم: عزیمت به قم
۹۸ اساتید علامه طباطبایی
۹۹ آثار علامه طباطبایی
۱۰۱ مشرب فلسفی و هرمنوتیکی (تفسیری) علامه
۱۰۱ الف) روش فلسفی
۱۰۳ ب) روش تفسیری
۱۰۴ تفسیر قرآن با قرآن
۱۰۶ پیشینه تفسیر قرآن با قرآن
۱۰۹ قرآن به چه زبانی سخن می گوید؟
۱۱۰ تئوری های زبان شناختی
۱۱۰ ۱. تئوری اثبات گرایان
۱۱۰ ۲. تئوری انشایی بودن گزاره های دینی
۱۱۱ ۳. تئوری کارکردگرا
۱۱۱ ۴. تئوری ویژه انگاری زبان دین
۱۱۲ ۵. تئوری عرفی بودن زبان دینی
۱۱۲ ۶. دیدگاه علامه طباطبایی
۱۱۹ تأویل از نگاه علامه
۱۲۴ مبانی تفسیر قرآن با قرآن
۱۲۴ ۱. بی نیازی قرآن از غیر
۱۲۵ ۲. ارتباط و سازگاری آیات
۱۲۶ ۳. حجیت سیاق
۱۲۹ نقش و جایگاه سیاق در فهم قرآن
۱۳۰ حجیت سیاق از دیدگاه علامه
۱۳۱ ۴. حجیت ظاهر قرآن
۱۳۳ دلایل و جود ظهر و بطن برای قرآن
۱۳۳ الف) قرآن کریم
۱۳۴ ب) روایات
۱۳۵ نمونه هایی از تفسیر بطون در صدر اسلام

۱۳۷	حکمت گویش بطون قرآن.....
۱۳۸	چیستی ظاهر و باطن.....
۱۴۰	فرق میان تأویل و بطن در نظر علامه طباطبایی.....
۱۴۰	علامه و حجیت ظاهر قرآن.....
۱۴۲	گونه‌های تفسیر قرآن با قرآن.....
۱۴۳	الف) تفسیر آیه یا سخن مجمل به مبین.....
۱۴۳	ب) تفسیر عام در پرتو خاص.....
۱۴۴	ج) تفسیر مطلق به مقید.....
۱۴۴	د) تفسیر منسوخ به ناسخ.....
۱۴۴	ه) تفسیر با استفاده از سیاق.....
۱۴۵	و) تفسیر متشابه به محکم.....
۱۴۵	یک. معنای محکم و متشابه.....
۱۴۵	دو. محکم و متشابه در قرآن.....
۱۴۶	سه. دیدگاه علامه درباره محکم و متشابه.....
۱۴۹	فضای نزول یا افق تاریخی متن.....
۱۴۹	الف) سبب (شأن) نزول.....
۱۵۰	تفاوت سبب نزول با شأن نزول.....
۱۵۰	اهمیت توجه به اسباب نزول.....
۱۵۲	علامه و اسباب نزول.....
۱۵۴	شأن نزول، مخصص نیست.....
۱۵۵	ب) فرهنگ زمان و مکان نزول.....
۱۵۶	قرآن و فرهنگ جاهلی.....
۱۵۸	زمان و مکان نزول.....
۱۵۹	جری و انطباق.....
۱۵۹	نقش سنت در تفسیر قرآن با قرآن.....
۱۶۱	ضرب قرآن و تفسیر قرآن با قرآن.....
۱۶۳	تفسیر به رأی.....
۱۶۳	الف) چیستی تفسیر به رأی.....
۱۶۴	ب) اقوال در تفسیر به رأی.....
۱۶۵	ج) دیدگاه علامه طباطبایی.....

۱۶۸	۴. تطبیق و نتیجه‌گیری.....
۱۶۸	کاربرد هرمنوتیک در متون اسلامی.....
۱۶۸	دیدگاه اول.....
۱۶۹	دیدگاه دوم.....
۱۷۰	دیدگاه سوم.....
۱۷۱	هرمنوتیک، تفسیر و تأویل.....
۱۷۲	تطبیق مفهومی هرمنوتیک و تفسیر.....
۱۷۲	الف) «هرمنوتیک قدسی» و تفسیر.....
۱۷۳	ب) هرمنوتیک عام و تفسیر.....
۱۷۴	هرمنوتیک شلایر ماخر و علامه طباطبائی.....
۱۷۴	۱. هدف هرمنوتیک.....
۱۷۵	۲. موضوع هرمنوتیک و تفسیر.....
۱۷۵	۳. پیش‌فرض‌ها.....
۱۷۵	الف) معنای متن.....
۱۷۶	ب) الهی و وحیانی بودن قرآن.....
۱۷۷	ج) عاری بودن قرآن از تحریف.....
۱۷۷	۴. روش‌های هرمنوتیکی.....
۱۷۷	الف) شیوه دستوری و روان‌شناختی.....
۱۸۲	یادآوری چند نکته.....
۱۸۳	ب) دور در هرمنوتیک اسلامی.....
۱۸۶	مروری بر نتایج تحقیق.....
۱۸۸	کتاب‌نامه.....
۱۸۸	الف) عربی.....
۱۸۹	ب) انگلیسی.....
۱۹۰	ج) فارسی.....
۱۹۲	د) نشریات.....

پیش‌گفتار

در میان انبوه نیازها و دغدغه‌های آدمی، نیاز به شناخت و دغدغه کشف حقیقت، اهمیت ویژه‌ای دارد. آدمی در طول زندگی پرفراز و نشیب خویش بر این کره خاکی، تلاش‌های جان‌فرسایی برای نیل به شناخت حقیقت به انجام رسانده و در این راستا از منابع و ابزارهای متنوع و متعددی نیز بهره‌جسته است؛ ابزارهایی هم‌چون: حس و معرفت حسی و تجربی، عقل و شناخت استدلالی و برهانی و نیز منابعی مانند: طبیعت، تاریخ و ریاضیات.

اما مهم‌ترین منابع کشف حقیقت، وحی و حقایق و حیانی است که در قالب متون مقدس دینی، ناشناخته‌های بسیاری را بر آدمی آشکار ساخته و زوایای تاریک و پنهان جهان و جان آدمی را برای او روشن کرده است.

در عین حال، بهره‌مندی از منابع سرشار حقایق دینی، نیازمند انس و آشنایی با زبان، به‌طورکلی، و با زبان دین، به‌طور خاص است، و نیز دستیابی به جان‌مایه‌های معنایی متون دینی، نیازمند گذار از قالب لفظی و زبانی این متون است. از این رو اندیشمندان بسیاری در طول تاریخ

کوشیده‌اند تا راه‌ها و روش‌های ممکن برای رسیدن به معنای متن را به واسطه نشانه‌های آن بکاوند و راه رسیدن به حقیقت و کب معنای متن را از متن بیابند. تلاش مفسران در حوزه تفسیر قرآن در سنت تفکر اسلامی و نیز کوشش هرمنوتیک‌دانان در قلمرو تفکر مسیحی، نمونه‌ای از همین پوشش مقدس است. چه همه مفسران قرآن و نیز همه هرمنوتیک‌دانان در پی کشف راهی هستند تا بتوان با پیمودن آن از متن ساکت مقدس، به سرچشمه‌های جوشان معنای آن دست یافت. علامه طباطبایی (رحمه الله) در میان مفسران قرآن و شلایرماخر در بین هرمنوتیک‌دانان، جایگاه مهمی دارند.

نوشته حاضر که به همت محقق فرزانه، جناب آقای غلام رسول حمیدی به انجام رسیده، تلاشی برای مقایسه دیدگاه‌های این دو اندیشمند بزرگ است، تا گامی باشد در راه رسیدن به روش‌شناسی شایسته برای فهم حقایق و حیانی از متون مقدس و در رأس آنها قرآن کریم.

والسلام علیکم

ابوالفضل کباشمشکی

حوزه علمیه قم، اردیبهشت ۱۳۸۷